

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET SPORTA I FIZIČKOG VASPITANJA

RODNA NEJEDNAKOST U ODBOJCI U REPUBLICI SRBIJI
U 21. VEKU

ZAVRŠNI RAD

Kandidat:

Marija Petrović 76/2013

Mentor:

van. prof. dr Sandra Radenović

Beograd, 2023. godine

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET SPORTA I FIZIČKOG VASPITANJA

RODNA NEJEDNAKOST U ODBOJCI U REPUBLICI SRBIJI
U 21. VEKU

ZAVRŠNI RAD

Kandidat:
Marija Petrović

Komisija:
van. prof. dr Sandra Radenović
red. prof. dr Irina Juhas
doc. dr Nikola Majstorović

Beograd, 2023.godine

Sažetak

Odbojka je timski olimpijski sport koji se smatra najmasovnijim sportom za žene, pa tako i dobija epitet "ženskog sporta". Dok žene vladaju na terenu, ipak na liderskim pozicijama trenera ili direktora klubova i saveza dominantno nailazimo na muškarce. Problem uključivanja žena u sport i njihovog vrednovanja kroz sport jedan je od velikih globalnih problema u celom svetu, ali i u Republici Srbiji. U radu je prikazana rodna nejednakost u sportu i položaj žena, koliko je odbojka zastupljena u Republici Srbiji kod žena, a koliko kod muškaraca i kako je moguće unaprediti položaj žena u odbojci.

Ključne reči: odbojka, rodna nejednakost

Summary

Volleyball is an Olympic team sport that is considered the most popular sport for women, and thus it gets the epithet "women's sport". While women rule on the field, we still predominantly encounter men in the leadership positions of coaches or directors of clubs and associations. The problem of including women in sports and their evaluation through sports is one of the big global problems in the whole world, but also in the Republic of Serbia. In further work shows inequality in sports and the position of women, how much volleyball is represented in the Republic of Serbia by women, and how much by men, and how it is possible to improve the position of women in volleyball.

Key words: volleyball, gender inequality

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. TEORIJSKI OKVIR RADA.....	6
2.1. Istorijat odbojke u svetu.....	7
2.2. Društvena nejednakost u sociologiji sporta.....	9
2.2.1. Primeri rodne nejednakosti u sportu kroz istoriju do danas.....	11
2.2.2. Pol i rod.....	14
2.2.3. Feminizam.....	15
3. CILJ I ZADACI RADA.....	117
4. METOD RADA.....	17
5. ISTORIJAT ODBOJKE U SRBIJI.....	17
6. POLOŽAJ ŽENA U SPORTU.....	23
6.1. Žene na rukovodećim pozicijama u sportu	25
6.2. Žene na rukovodećim pozicijama u odbojci u Srbiji u 21. veku.....	27
6.3. Žene sudije.....	27
6.4. Žene treneri u odbojci u Srbiji u 21. veku.....	32
7. DOMINACIJA MUŠKARACA U ŽENSKOJ SELEKCIJI REPREZENTACIJE SRBIJE.....	36
8. ZAKLJUČAK	41
9. LITERATURA.....	42

1. UVOD

Odbojka je timski, olimpijski sport gde se lopta udara rukama preko mreže i prebacuje na protivničku stranu terena. U našoj zemlji, ali i u svetu, odbojka važi za “ženski sport”, iako podela sportova na osnovu pola ne postoji, ali ipak se na funkcionerskim pozicijama u klubovima i organizacijama nalazi veoma mali broj žena. Rodna nejednakost ili rodna neravnopravnost odnosi se na nejednak tretman ljudi u odnosu na njihov pol, odnosno definiše se kao razlike u statusu, moći i prestižu između muškaraca i žena u okviru grupa, kolektiva i društava (Radenović, 2016). Razlika između pola i roda je što se pol odnosi na biološke karakteristike pojedinca, a rod podrazumeva društvene uloge, položaje i statuse muškaraca i žena. Žene se odavno bore za svoja prava svuda u svetu i na svim poljima i ta borba ide uzlaznom putanjom. Međutim, u sportu je i dalje evidentna velika razlika između vrednovanja žena u odnosu na muškarce. Kada govorimo o ženama kao akterkama sportskog događaja, njihovi uspesi su manje plaćeni, manje vrednovani, manje medijski praćeni. Takođe, posmatrano iz ugla trenerskog posla, dosta manje žena dobija priliku za rad u odnosu na muškarce, iako postoji veliki broj edukovanih žena u oblasti sporta.

Odbojka se smatra najmasovnijim sportom za žene, a reprezentacija Srbije važi za jednu od najuspešijih na svetu u ovom sportu. Ipak, na liderskim i vodećim pozicijama nailazimo na mnogo veći procenat muškaraca, kako u savezu, tako i u odbojkaškim klubovima, kojih na teritoriji Republike Srbije ima mnogo više registrovanih kao ženskih, nego kao muških.

2. TEORIJSKI OKVIR RADA

Preteča odbojke je mintonet i patentirana je početkom 1896. godine u Springfildu, da bi godinu dana kasnije Vilijam Morgan izmenio pravila i tada nastaje odbojka.

Rodna nejednakost ili rodna neravnopravnost odnosi se na nejednak tretman ljudi na osnovu njihovog pola, odnosno rodna nejednakost se definiše kao razlika u statusu, moći i prestižu između muškaraca i žena u okviru grupa, kolektiva ili društava (Radenović, 2016; Nešić, Radenović, 2016). Razlika između pola i rod jeste što se pol odnosi na biološke karakteristike, a rod podrazumeva društvene uloge, položaje i statuse žena i muškaraca. Ovaj fenomen opstaje u društvima širom sveta i uglavnom se odnosi na degradiranje ženskog pola.

Uprkos sve većoj jednakosti u sportu između muškaraca i žena, ipak postoji nejednak tretman i pružanje šansi na račun žena (Milovanović, 2017; Radenović, 2014). Ženama je potrebno mnogo više truda i dokazivanja da bi dospele na rukovodeće pozicije u sportskim organizacijama ili klubovima što govori podatak da oko 13,2% žena ima funkcionersku ulogu u pokrajniskim savezima, a samo četvrtina sudijskog kadra čine žene. Međunarodnom Olimpijskom komitetu trebalo je skoro 100 godina da u svoje redove uvrsti žene. Predmet rada jeste prisustvo rodne nejednakosti u odbojci u Republici Srbiji u 21. veku.

2.1. Istorijat odbojke u svetu

William G. Morgan (1870-1942) smatra se tvorcem odbojke koja je tada imala naziv mintonet (engl. mintonette). Nastala je 1895. godine u Sjedinjenim Američkim Državama. Morgan je u Holiokiju, Masačusets, bio direktor fizičkog vaspitanja u YMCA-inom centru (The Young Men's Christian Association) što mu je pružilo mnoštvo mogućnosti za razvoj sporta. Njegova ideja i cilj bili su da u zimskom periodu zadrži kontinuitet vežbanja koji postoji kod letnjih sportova. Košarka i tenis činili su mu se kao dobar izbor, ali nisu ispunjavali sve njegove kriterijume. Naime, košarku je smatrao previše nasilnom za mlađe uzraste, a za tenis mu je trebalo mnoštvo rekvizita. Iz takvog kritičkog razmišljanja, dobio je ideju da osmisli novu rekreativnu, takmičarsku igru, koja je dovoljno interesantna i bezbedna, koja može da se igra u gimnastičkoj sali i u zimskom periodu. Na Morganov zahtev, u fabrici A. G. Spalding & Bros napravljena je kožna lopta sa unutrašnjom gumom prečnika oko 65 cm, a težina je bila 300 grama. Naredne, 1896. godine, u Springfildu na konferenciji kojoj su prisustvovali svi direktori fizičkog vaspitanja YMCA-a, Morgan je prvi put demonstrirao igru mintonet. Oformio je 2 ekipe po 5 igrača koje su prikazale mintonet, dok je Morgan objašnjavao kako je ova igra pogodna za zatvoreni prostor, ali može se igrati i na otvorenom. Tadašnja pravila nalagala su da u igri može učestvovati neograničen broj igrača, cilj je bio održati loptu u vazduhu i prebaciti je iznad mreže sa jedne na drugu stranu terena. Već tada, na toj konferenciji, igra je prihvaćena i preimenovana u današnji naziv, ali se pisalo odvojeno – volley ball (engl.). Prvi opis igre je izašao u listu Physical Education Volleyball i tu je odbojka igra koja može odlično da se igra u gimnastičkoj sali i otvorenom prostoru. Broj učesnika je ograničen. Lopta se prebacuje preko mreže dok ne padne na tlo. (Preuzeto sa: <https://www.samubps.edu.rs/index.php?grp=59&tip=10&dogadaj=8>)

Slika 1. William G. Morgan, tvorac odbojke

Preuzeto sa: <https://www.sportstars.id/read/profil-william-george-morgan-pencipta-permainan-bola-voli-815iqA>

Godine 1952. odlučeno je da to postane jedna reč, engl. volleyball (odbojka) i od tada naziv ostaje nepromenjen.

Pravila igre se jesu menjala, Morgan je menjao pravila i izdao prvo izdanje priručnika 1897. godine, uz koji su išli i objašnjenje i pravila igre.

Naredni period razvoja odbojke odnosi se na njenu popularizaciju. U Sjedinjenim Američkim državama odbojka se igrala po fakultetima, dok je u Kanadu stigla 1900. godine. Kasnije se odbojka širila i na ostale delove sveta, pa je tako počela modifikacija igre. Iste godine, dešava se prva izmena u pravilima. Set čini 21 poen, visina mreže iznosi 2,13m, a linije postaju sastavni deo igrališta.

Pet godina kasnije, 1905. godine, maksimalan broj igrača na svakoj strani je devet. U Aziji je stekla veliku popularnost u periodu od 1913. do 1934. godine, gde je bilo organizovano 10 turnira i igra se dugo igrala sa 16 igrača u polju, kako bi se povećao broj učesnika. Širenje odbojke u Evropu nastaje zahvaljujući američkim vojnicima od 1917. godine. Prvenstveno je stigla u Francusku i Italiju, a kasnije u Poljsku, Češku, SSSR, Rumuniju, Bugarsku, Nemačku, Holandiju, Jugoslaviju.

Godine 1918. broj igrača smanjuje se na 6 po ekipi, a broj odigravanja lopte je 3 puta nakon čega lopta mora da se prebaci na suprotnu stranu, dužina igrališta je 18,2m, širina 9,1m, a visina mreže je modifikovana tako da za muškarce iznosi 2,43m, a za žene 2,24m. 1923. godine odbojka se širi u Afriku, Egipat, Alžir, Tunis, Maroko.

Veliki pomak desio se osnivanjem Svetske odbojkaške federacije u Parizu 1947. godine – FIVB (engl. Federation Internationale Volleyball). Činilo ju je 14 zemalja. Danas, FIVB čini 222 članice širom 5 kontinenata. Odbojka se prvi put na Olimpijskim igrama pojavljuje u Tokiju 1964. godine. Pored Olimpijskih igara najvažnija održana takmičenja u odbojci u tom periodu su: 1948. godine u Rimu I Prvenstvo Sveta za muškarce; I Svetsko Prvenstvo za žene u Pragu 1948. godine. (Preuzeto sa: <https://boxspartak.ru/bs/v-kakom-godu-i-kto-pridumal-voleibol-doklad-na-temu-voleibol/>)

2.2. Društvena nejednakost u sociologiji sporta

Sociologija je nauka koja proučava društveni život čoveka, grupe i društva, stavljajući poseban naglasak na analizu industrijalizovanog sveta (Radenović, 2021). Pripada grupi društvenih nauka, ali je neki autori smatraju i humanističkom disciplinom. Sociologija sporta, kako navodi Koković, bavi se pitanjima konteksta i društvene uslovljenosti sporta. Takođe, izučava uticaj društva na sport i obratno. Sport je društveni fenomen, obuhvata velike narodne mase, zastupljen je u svim delovima planete i povezuje ljude širom sveta. Uticaj sporta na društveni život je sve veći i trenutno je u ekspanziji. Razvoj sociologije sporta uslovljen je razvojem sporta i njegovim uticajem na društvo, kulturu i civilizaciju (Koković, 2007). Postavlja se pitanje zašto sport ima toliki uticaj na ljude? Sociolozi sporta u svojim analizama privlačnosti i popularnosti sporta dolaze do zaključaka da: sport kao fizička aktivnost jeste plodotvoran zbog razvoja individualnih fizičkih snaga i kao takav privlačan je za celokupnu populaciju; kao igra i zabava sport ispunjava slobodno vreme; sport je dobrovoljno i nenametnuto druženje; sport privlači mlade kao vrsta biznisa i oblik privređivanja koji donosi značajne prihode; sport stvara svoje idole, sportske zvezde sa kojima se mnogi mladi ljudi upoređuju i identifikuju; sport je privlačan i popularan jer se doživljava kao nešto izuzetno, nesvakidašnje i nerutinsko (Vrcan, 1990; Kuljić, Koković, 2012).

Ipak, i u sportu su prisutne razlike između muškaraca i žena. Razlike su evidentne u samoj morfologiji i biologiji žena u odnosu na muškarce, gde svakako muškarci imaju dominantniji

položaj. Međutim, ono što izučava sociologija sporta, ali i etika sporta, jeste rodna nejednakost, predstavljanje i zastupljenost u medijima, postizanje rezultata i uvažavanje ženskog u odnosu na muški sport.

Sport se smatra muškom delatnošću u kojoj nema mnogo mesta za žene. One ne uspevaju da se dokažu kroz sport, jer je to mesto za dokazivanje muškaraca i njihove muževnosti. Ipak takav stav i mišljenje su se menjali kroz vreme, žena je sve manje vezana za kuću i kućne poslove, žene postaju nezavisnije i uspevaju da se izbore za sebe.

Prisutan je sve veći trend pojave žena u vojsci, policiji i slično. Međutim, žene su ipak, kako pokazuju brojna istraživanja, manje plaćene od muškaraca i kada zauzimaju isti položaj kao muškarac, dakle tu je reč o društveno konstruisanoj nejednakosti, odnosno rodnoj nejednakosti (Turza, 2005: 83-84).

U projektu iz 2011. koji se zove "Položaj žena u sportu u Vojvodini" koji je sprovela dr Višnja Đorđić navode se sledeća saznanja: Sport je oblast u kojoj nedvosmisleno postoji vrlo jasna i čak izražena, otvorena diskriminacija žena, još uvek nimalo dotaknuta društvenim naporima i uspesima u smanjivanju diskriminacije žena kao u nekim drugim oblastima, npr. na tržištu rada i politici. Konstatuje se tako da žene i dalje nisu faktički izjednačene kada je reč o nagrađivanju u profesionalnom sportu, a njihova zastupljenost u ulogama sportskih liderki, trenerica i sutkinja, upadljivo zaostaje za zastupljenošću muškaraca. Ženski sport se tako nalazi u začaranom krugu, jer bez ulaganja nema rezultata, niti sportskih uzora i modela uspešnih sportistkinja. Izostanak rezultata po pravilu znači manje ulaganje, isti ili bolji rezultati žena opet dovodi do manjeg ulaganja, pa tako sve do zatvaranja još jednog ženskog kluba. Nejednake šanse žena za bavljenje sportom idu dotle da u jednom istom mestu jedan klub dođe na 2.618 žena, odnosno 414 muškaraca. Žene čine četvrtinu sudijskog kadra (25.6%) u granskim savezima obuhvaćenim istraživanjem. Posmatrano po savezima, žene su najzastupljenije u Gimnastičkom savezu (68.6%), a najmanje u rvanju i dizanju tegova, te veslanju (po 4% odnosno 9.1%). U tenisu žene čine 55.6% sudija, u plivanju 35%, atletici 25.9%, kuglanju 23.6% itd. Najmanje žena sudija, u odnosu na ukupan broj sudija, ima u klasi međunarodnih sudija (oko 24%). Ukupan procenat žena funkcionerki u posmatranim granskim savezima dostiže tek 13.2%. Po jedna žena obavlja funkciju predsednice granskog saveza, sekretarice, predsednice Upravnog odbora i predsednice Skupštine. Nema žena na funkciji predsednice podsaveza, predsednice udruženja sudija, kao ni udruženja trenera. Žene čine četvrtinu sudijskog kadra, a njihovo učešće raste sa opadanjem sudijskog ranga (Đorđić, 2011).

2.2.1. Primeri rodne nejednakosti u sportu kroz istoriju do danas

Rodna nejednakost se u sportu izučava kao posebna tema sociologije sporta i sociologije tela (Radenović, 2016). Nema sumnje da je sport danas vrlo bitna i uticajna pojava u društvu, jer sportska industrija samo raste kao i medijska pažnja usmerena na sport što omogućava veću pristupačnost sportu svim narodnim masama širom planete. Sport i ideje vezane za sport u 21. veku dobijaju nikad veću šansu da se razvijaju.

Specifična karakteristika sporta je ta što je takva društvena institucija koja najteže podleže promenama, pogotovo s aspekta pola i roda, jer se u sportu i dalje dominantno slavi muška snaga i uspeh.

Sve veća istaknutost žena u drugim područjima društva, kao u poslu, ostavlja sport kao poslednju oblast gde žene mogu da istaknu svoju dominantnost. Nije suština uporediti nekadašnji položaj žene i sadašnji, već kako unaprediti sadašnji položaj žene u odnosu na sadašnji položaj muškaraca u sportu, jer činjenica je da se kroz vreme ženska populacija izborila za svoje mesto u sportu. Još uvek je rasprostranjeno uverenje da je „sport isključivo delovanje od strane muškaraca, u vezi sa muškarcima i za muškarce“ (Messner, M. A., Cooky, C. 2010: 23). U istraživanju pod nazivom „Women, sport and gender inequity“ (Kay, T., Jeanes, R. 2008: 131) navedeno je tri glavna razloga zašto se ženama isključuje mogućnost participacije u sportu:

- Medicinski argument – žene su nesposobnije od muškaraca. Pod medicinski aspekt može se navesti i to da se dugo vremena vodila polemika kakav će uticaj sport imati na reprodukciju i potomstvo, gde se većina lekara izjasnila negodovanjem benefita sporta na telo žene.
- Estetski segment – žene ne treba da imaju mišiće jer će biti neprivlačne.
- Socijalni aspekt – ponašanja koja su vezana za sport nisu ženstvena.

Žena je drugačija od muškarca, ali ni u kom slučaju nije manje vredna, bitna, uspešna, značajna ili sposobna. Razlika na anatomskom, fiziološkom, emocionalnom i sociostrukturnom planu ima, štaviše veoma mnogo, što svakako ide u prilog činjenici da je žena zaista drugačija od muškarca, a nikako slabija ili manje sposobna.

Kako su Olimpijske igre najveće planetarno sportsko dešavanje, vredi spomenuti razvoj ženskog sporta kroz Olimpijske igre. Otac Olimpijskog sporta, Pjer de Kuberten, smatrao je

da žene treba da učestvuju na Olimpijskim igrama samo kao sredstvo za aplauz muškarcima koji se takmiče (Key i Jeanes, 2008: 132). On je bio veliki protivnik žena u svetu sporta i zalagao se za to da se žene izbace u celosti iz sporta.

Ženama je dozvoljeno da učestvuju na Olimpijskim igrama prvi put 1900. godine u Parizu i od tada do Tokija 2020. (odnosno 2021.) godine primetan je pomak u korist žena. Olimpijske igre u Tokiju su proglašene za prve rodno ravnopravne igre. 1900. godine od 997 takmičara, 22 su bile žene. Dvanaest godina kasnije, vođeni sportovi bili su dozvoljeni ženama i kupaći kostimi su više izgledali kao odela.

Godine 1921. grupa žena napravila je protest i glasala da se oforme Ženske Olimpijske igre, s obzirom da su bile diskriminisane i nisu mogle da učestvuju skoro ni u jednom sportu. U tome su uspele, četiri puta (1922, 1926, 1930, 1934) su bile održane takve igre, a takmičarke su bile pretežno iz Severne Amerike, Japana i Zapadne Evrope.

Godine 1928. učešće žena se povećalo za 10% u odnosu na prethodne godine, međutim na ovim igrama žene su se osećale loše na trci na 800m, par njih je palo i izgubilo svest i zbog tog razloga se od ovih igara do 1960. ženama zabranjuje trka na 800m. Najmasovniji sport, ujedno i najpopularniji, sve do II svetskog rata, među ženama bila je hazena, preteča sadašnjeg rukometa (Juhas, 2016). Godine 1964. odbojka se svrstava u Olimpijski sport kao prvi timski sport i ženama je dozvoljeno učešće. U Londonu 2012. godine, na prvim igrama na kojima su se žene takmičile u svim sportskim događajima, žene su činile 44,2% sportista i sportistkinja, što znači da su Brunej, Katar i Saudijska Arabija prekinuli sa tradicijom po kojoj su samo muškarci mogli da učestvuju na sportskim manifestacijama. Prvi put otkako su moderne Olimpijske igre započele pre 125 godina, rodni paritet je na ivici postizanja. Prema podacima Međunarodnog olimpijskog komiteta, skoro 49% od skoro 11.000 sportista u Tokiju bile su žene. Ovo je povećanje sa 45,6% na Igrama u Rio de Žaneiru 2016. godine (Preuzeto sa: <https://www.nytimes.com/2021/07/22/sports/olympics/olympics-athletes-gender.html>). Na tim istima igrama u Rio de Žaneiru desila se još jedna zanimljivost, a to je da je Ibtihaj Muhammad postala prva sportistkinja muslimanske veroispovesti koja je radila meč sa hidžabom. Te godine kući je odnela bronzanu medalju, ali i onu medalju koja nije vidljiva oko vrata, a sija zlatnim sjajem jer oslikava njenu borbu, hrabrost i borbu za ravnopravnost polova. Njeno prisustvo i nastup na Olimpijskim igrama podstaklo je i mnoge druge devojke da isto urade i došlo je do velike globalne kampanje sa kompanijom Nike pod nazivom "Pro-hijab".

Slika 4. Ibtihaj Muhammad, bronzana medalja na Olimpijskim igrama, Rio de Žaneiro 2016.

Preuzeto sa: <https://www.usatoday.com/story/sports/olympics/2017/02/08/olympic-fencer-ibtihaj-muhammad-held-us-customs-trump-travel-ban/97676170/>

Uprkos tome što smo svedoci povećanog učešća i uspeha žena i devojaka u sportu, sport se i dalje doživljava kao androcentričan. „Iako su tradicionalne rodne uloge snažno dovedene u pitanje u savremenom društvu, i uprkos činjenici da se žene uspešno pojavljuju u javnim (uključujući i atletskim) okruženjima, čini se da su mnogi diskurzivni prostori u sportskom svetu veoma, i uporno, konzervativni“ (Ponteroto, 2014: 106).

2.2.2. Pol i rod

Predrasude o ženama kao sportistkinjama prisutne su i danas širom sveta. Veoma upečatljiva pojava ovog fenomena je zastupljenama u kolektivnim sportovima koji se, po automatizmu, vezuju za muškarce kao što su: fudbal, košarka, rukomet. Ovaj stereotip je manje zastupljen u borilačkim sportovima kao što su tekvondo, karate, džudo, a razlog tome jeste što ovo nisu toliko popularni sportovi na globalnom nivou.

Rod, engleski gender, odnosi se na ona ponašanja koje društvo očekuje od osoba određenog pola. Rodne predrasude odnose se na saznanja, osećanja i spremnost na akciju u odnosu na osobe određenog pola, najčešće je reč o negativnim saznanjima, osećanjima i ponašanjima. (Radenović, 2021). Primer: žene ne znaju da igraju fudbal, žene loše voze, muškarci koji treniraju ples su homoseksualci sl. „Termin rodni stereotip odnosi se na opšte prihvaćena, ali najčešće pogrešna stanovišta koja se povezuju sa muškim, odnosno ženskim rodnom. Rekonstrukcija rodnih uloga u takvom kontekstu podrazumeva proces dekonstrukcije vladajuće strukture patrijarhalne kulture koja je u ulozi objekata stereotipa kao inferiorne obeležila upravo žene” (Višnjić, 2016: 35). Pojam roda je u društvene nauke uveden kroz različite feminističke teorije.

Pol je sklop fizičkih, anatomskih, bioloških osobina koje jasno razlikuju ženu od muškarca. Nauka koja se bavi polom jeste seksologija, jer se pol na engleskom zove sex. Polna razlika koja ženama dodeljuje niže mesto u vrednosnom smislu, i dalje služi kao objašnjenje zbog čega ženama nije mesto u javnosti – u politici, zakonodavstvu, obrazovnim, kulturnim i verskim ustanovama. Normativni okvir analize Zakona o sportu u Republici Srbiji uzima u obzir i polazi od Zakona o ravnopravnosti polova i obaveza koje ovaj Zakon propisuje kada se radi o ostvarivanju ravnopravnosti polova u oblasti sporta. (Preuzeto sa: <https://www.mos.gov.rs/dokumenta/sport/zakon1?lang=lat>)

2.2.3. Feminizam

Feminizam je politička teorija i praksa koja predstavlja borbu za oslobođenje svih žena: tamnoputih, radnica, siromašnih žena, hendikepiranih žena, lezbejki, starih žena – kao i belih, ekonomski privilegovanih, heteroseksualnih žena (Bhavnani et al., 2001: 65). Najopštija tačka oko koje možemo da definišemo feminizam je unapređivanje društvenog položaja žena. Mnoge feministkinje smatraju da ni jedna teorija ne može da objasni sve aspekte dominacije i ugnjetavanja žena, u feminizmu nema Velike Teorije (Grand Theory). Ipak, možemo reći da feminizam ima tri ključne tačke:

- da je posvećen jednakosti polova;
- da je kod njega koncept roda u fokusu interesa i
- da reflektuje konkretna iskustva žena (Smart, 1989: 133.)

Feminizam ne traži ništa više za žene i ništa manje za muškarce, već traži pravednu raspodelu moći, prava i odgovornosti između polova, pravo na donošenje i sprovođenje odluka, najkraće rečeno jednake mogućnosti za sve. (Knežević, 1999). Feminizam bi mogao da se definiše kao ideologija koja nastoji da unapredi interese žena u rodnoj hijerarhiji (Lovenduski, 2005: 16). Smatra se da postoje 4 talasa feminizma:

- Prvi talas

Trajao je od kraja 19. i početka 20. veka. U ovom periodu žene su imale pravo glasa, ukinuto je ropstvo u SAD, počela je da se obraća pažnja na nejednakost u braku, obrazovanju i zapošljavanju.

- Drugi talas

Trajao je od 1960. do sredine 1970-ih. Obuhvata pokret za slobodu govora, studenti su se pobunili i izašli na ulice kako bi se borili za prava žena, a takođe su se oformile i grupe žena koje su se borile za ukidanje rodne segregacije prilikom zapošljavanja, primanja plate i suprotstavljale su se porodičnom nasilju i silovanju.

- Treći talas

Započeo je početkom 1990. godina i odnosi se na političke i kulturne promene koje se tiču žena.

- Četvrti talas

Započeo je 2012. godine i sa razvojem interneta u tom periodu omogućeno je i lakše razvijanje feminizma i širenje svesti o feminizmu gde su se na internet platformama žene širom sveta obraćale narodu i borile za svoju jednakost. U savremenim feminističkim teorijama, postoje tri glavne škole mišljenja: liberalni, radikalni i crni feminizam (Radenović, 2021). Liberalni feminizam analizira društvene i kulturne stavove koji podupiru rodne nejednakosti od porodične sfere do radnog mesta. Prema liberalnim feministkinjama sve žene su u stanju vlastitim naporima postići jednakost s muškarcima, pa se ona može dogoditi bez da se promeni društvena struktura.

Liberalne feministkinje se, kao i druge feministkinje, zalažu za reproduktivna prava, pravo glasa, pravo na obrazovanje, jednakost u platama, porodiljske odmore, dečije dodatke, posebno zdravstveno osiguranje i borbu protiv porodičnog nasilja. Radikalni feminizam bazira se na pretpostavci da je patrijarhat odgovoran za potčinjenost žena. U priručniku za početnike pod nazivom "Feminizam i muškarci", Nikola Vučić intervjuisao je umetnika i muzičara Damira Imamovića, dobitnika nagrade "Najbolji umetnik Evrope 2021." U organizaciji britanskog muzičkog magazina Songlines.

Imamović je izjavio, na pitanje u kojem smislu patrijarhat pogađa žene i muškarce, i u kojem smislu je patrijarhat društveno-politička okolnost koja žene i muškarce čini podjednako "robotima", kako su muškarci u većoj meri privilegirani u odnosu na žene, jer su društva uređena na način da muškarci drže ekonomsku i političku moć. Iako su se stvari promenile na bolje, muškarci bi trebali i dalje propitivati situaciju u kojoj se često nalaze i zapitati se, da li žele nositi "teret" koji ta pozicija nosi sa sobom. Patrijarhat je nasilje ne samo prema ženama, nego i prema muškarcima. (Preuzeto sa: <https://bosnia-and-herzegovina.fes.de/vijesti/default-b95b3f8faa>)

Crni feminizam je feministički pokret koji se razvio u SAD, a kasnije proširio u druga rasno mešana društva, te kojem je temelj ideologije u tvrdnji da su seksizam i rasizam neodvojivi jedno od drugog.

3. CILJ I ZADACI RADA

Cilj rada je ispitivanje prisustva rodne nejednakosti u odbojci u Republici Srbiji u 21. veku, na konkretnim primerima. Iako se odbojka u našoj zemlji predstavlja kao “ženski sport”, na rukovodećim pozicijama u najvećem broju nalaze se muškarci, što će biti razmatrano u daljem radu.

Zadaci rada su:

- analizirati problem rodne nejednakosti u odbojci i sportu generalno,
- prikazati položaj žena u sportu kako na terenu, tako i u sportskim organizacijama i klubovima
- prikazati koliko je registrovanih ženskih klubova u odnosu na muške
- prikazati koliko trenera žena ima u klubovima, koliko njih trenira ženske ekipe, a koliko muške
- prikazati koliko je žena na upravljačkim funkcijama (upravni, nadzorni odbori i sl.)
- prikazati koliko žena je uključeno u rad nacionalnih selekcija
- prikazati koliko je sudija žena u odbojci
- prikazati koliko je žena zaposlenih i na kojim pozicijama u klubovima, savezima
- prikazati kompleksnost položaja žena u sportu i odbojci na primerima žena koje se nalaze na rukovodećim pozicijama,
- dati predlog kako unaprediti položaj žena na rukovodećim pozicijama u sportu i odbojci.

4. METOD RADA

U radu će biti korišćen metod teorijske analize i istorijski metod.

5. ISTORIJAT ODBOJKE U SRBIJI

Kako je širenje odbojke polako prelazilo iz SAD-a u Evropu, tako je odbojka iz zemalja Evrope proširena i u Srbiju, tadašnju Jugoslaviju.

U našu zemlju odbojku je 1924. godine doneo William Wieland, profesor folkloru i narodnih sportova iz Ouklenda (Kalifornija), kada je u organizaciji Crvenog krsta održao niz predavanja i demonstracija američkih sportova u Beogradu i Novom Sadu. Ista ta godina označava i prvi dolazak odbojkaške lopte u Srbiju. Iako je odbojkaški sport bio poznat javnosti, javna utakmica pre ovog događaja nije bila odigrana na našim prostorima po zvaničnim pravilima. Između 1941. i 1944. godine, razvoj odbojke postaje ekspanzivniji i odbojka se sve više igra. Godinu dana pre osnivanja FIVB-a, 1946. godine, osnovan je odbojkaški savez u okviru Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije. Tadašnja Jugoslavija bila je jedna od 14 članica osnivača FIVB-a pored Belgije, Brazila, Čehoslovačke, Egipta, Holandije, Mađarske, Italije, Poljske, Portugala, Rumunije, Urugvaja i SAD-a. (Preuzeto sa: <https://sr.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%98%D0%BA%D0%B0>)

Svi uspesi muške i ženske seniorske reprezentacije Jugoslavije/Srbije i Crne Gore/Srbije (Preuzeto sa: <https://ossrb.org/>)

• *Muška seniorska reprezentacija*

1. OLIMPIJSKE IGRE

- 1996. Atlanta – bronzana medalja
- 2000. Sidnej – zlatna medalja

2. SVETSKA PRVENSTVA

- 1998. Tokio - srebrna medalja
- 2010. Rim - bronzana medalja

3. EVROPSKA PRVENSTVA

- 1975. Beograd – bronzana medalja
- 1979. Pariz - bronzana medalja
- 1995. Atina - bronzana medalja

- 1997. Apeldorn – srebrna medalja
- 1999. Beč - bronzana medalja
- 2001. Ostrava – zlatna medalja
- 2005. Beograd i Rim - bronzana medalja
- 2007. Moskva - bronzana medalja
- 2011. Beč – zlatna medalja
- 2013. Kopenhagen - bronzana medalja
- 2017. Krakov - bronzana medalja
- 2019. Pariz – zlatna medalja

4. SVETSKI KUPOVI

- 1996. - Tokio - bronzana medalja
- 2001. Tokio - bronzana medalja
- 2003. Tokio - bronzana medalja

5. SVETSKA LIGA

- 2002. Belo Horizonte - bronzana medalja
- 2003. Madrid - srebrna medalja
- 2004. Rim - bronzana medalja
- 2005. Beograd - srebrna medalja
- 2008. Rio de Žaneiro- srebrna medalja
- 2009. Beograd - srebrna medalja
- 2010. Kordoba - bronzana medalja
- 2015. Rio de Žaneiro- srebrna medalja
- 2016. Krakov – zlatna medalja

6. MEDITERANSKE IGRE

- 1963. Napulj - zlatna medalja
- 1967. Tunis - zlatna medalja

- 1971. Izmir - zlatna medalja
- 1975. Alžir - zlatna medalja
- 1979. Split - zlatna medalja
- 1991. Atina – srebrna medalja
- 2005. Almerija – bronzana medalja

7. UNIVERZIJADE

- 1965. Budimpešta – bronzana medalja
- 1987. Zagreb - zlatna medalja

• Ženska seniorska reprezentacija

1. OLIMPIJSKE IGRE

- 2016. Rio de Žaneiro – srebrna medalja

2. SVETSKA PRVENSTVA

- 2006. Osaka – bronzana medalja
- 2018. Jokohama - zlatna medalja
- 2022. Apeldorn – zlatna medalja

3. EVROPSKA PRVENSTVA

- 1951. Pariz - bronzana medalja
- 2007. Belgija i Luksemburg - srebrna medalja
- 2011. Beograd - zlatna medalja
- 2015. Holandija i Belgija - bronzana medalja
- 2017. Gruzija i Azerbejdžan - zlatna medalja
- 2019. Turska, Poljska, Slovačka, Mađarska - zlatna medalja

4. GRAN PRI

- 2011. Makao - bronzana medalja
- 2013. Saporu - bronzana medalja

- 2017. Nandĭng - bronzana medalja

5. EVROPSKA LIGA

- 2009. Kajzeri - bronzana medalja

- 2010. Ankara - zlatna medalja

- 2011. Istanbul - zlatna medalja

- 2012. Karlove Vari - zlatna medalja

6. MEDITERANSKE IGRE

- 1981. Kazablanka - zlatna medalja

- 1975. Alĝir - srebrna medalja

- 1979. Split - bronzana medalja

7. SVETSKI KUP

- 2015. Saporu - srebrna medalja

8. EVROPSKE IGRE

- 2015. Baku - bronzana medalja

9. UNIVERZIJADE

- 2007. Bangkok - srebrna medalja

- 2009. Beograd - srebrna medalja

Slika 2. Olimpijske igre 2000., muška odbojkaška selekcija srbije, zlatna medalja

Preuzeto sa: <https://www.ossrb.org/seniori/item/640-pre-21-godinu-osvojeno-zlato-u-sidneju.html>

Slika 3. Svetsko prvenstvo 2022., ženska odbojkaška selekcija Srbije, zlatna medalja

Preuzeto sa: https://rtv.rs/sr_lat/sport/ekipni-sportovi/odbojkasice-srbije-drugi-put-uzastopno-prvakinje-sveta-veceras-docek-u-beogradu_1382104.html

6. POLOŽAJ ŽENA U SPORTU

Položaj žena u svetu, ali i u Srbiji, menjao se kroz vreme i tokom decenija. Prvobitna uloga žene bila je da bude majka i domaćica. Danas se žene nalaze na značajnim položajima u svim oblastima i sferama, imaju svoje karijere i život van domaćinstva i majčinstva iako su i dalje stubovi kuće. Položaj žena u Srbiji u konkretnom vremenskom periodu između dva svetska rata se značajno promenio. Tokom Prvog svetskog rata žene nisu imale pravo glasa i bile su dosta manje plaćene od muškaraca što je sa sobom povuklo mnoge štrajkove i buntove žena. Tokom Drugog svetskog rata ravnopravnost je bila malo evidentnija čemu je pripomoglo osnivanje Antifašističkog fronta žena 1942. godine.

Od 2000. godine žene su bile na veoma važnim funkcionerskim pozicijama, kao što su: predsednica Narodne Skupštine Republike Srbije, članice upravnih odbora i drugih institucija. Iako postoje mnoga dokumenta o zaštiti žena: Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o radu, Zakon o sprečavanju zapostavljanja na radu, Zakon o zabrani diskriminacije, Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost, žene se i dalje bore za svoja prava i mesto na funkcionerskim pozicijama. Položaj žena je takav da one moraju mnogo više da se dokazuju kako bi mogle da ostvare značajne uspehe u karijeri i često nailaze na problem koji je u literaturi poznat kao „stakleni plafon“ koji označava to da žene na nižim pozicijama često tu i ostanu i da teško dosežu do unapređenja. U Srbiji trend postavljanja žena na funkcionerske pozicije je u porastu. U našoj struci, odnosno u oblasti sporta, i dalje je primetna dominacija muškaraca na liderskim pozicijama. Postavlja se pitanje zašto je to tako?

Da li i dalje sport smatramo aktivnošću koja je primerena samo za muškarce? Zašto se žene treneri dominantno nalaze u sportovima poput gimnastike, ritmičke gimnastike, plesa, a ne u kolektivnim sportovima? Česti su stavovi i mišljenja, pa i stereotipi, da žene nisu dobri lideri jer ne poseduju odlučnost, vođene su emocijama i afektom, kao i majčinskim instinktom.

U Grant Thornton izveštaju iz 2015. godine ističu se četiri faktora koja utiču na slabije uspehe i napredovanje žena u poslu (Preuzeto sa: <https://www.grantthornton.be/en/>)

- Disbalans među poslovnim i privatnim obavezama
- Rodni stereotipi
- Različiti tipovi umrežavanja
- Različiti tipovi izgradnje karijere

Stereotipi o polovima su prisutni i kod muškaraca i kod žena, pa se tako od muškarca očekuje da budu odlučni, nezavisni i uporni, a za žene da su osetljive, brižne i spremne da pomognu (Heilman et al., 2001.) Svakako da razlike između muškaraca i žena postoje i one su kako anatomske i biološke, tako i psihološke i kulturološke, ali da li su to odbredbe koje treba da karakterišu nekog kao boljeg ili goreg lidera? Globalno govoreći, žene dosta manje participiraju u sportu od muškaraca, iako je taj trend u porastu, a razlozi za to su različiti: kulturološki, manja dostupnost opreme i medijska praćenost, stereotipi i sl. Sport je danas nesumnjivo jedna od najuticajnijih pojava u društvu. Tokom novembra i decembra meseca 2022. godine održano je Svetsko prvenstvo u fudbalu i svedoci smo da je svet u tom trenutku stao i da se svaka priča svodila na utakmice koje su prošle, koje se trenutno održavaju, koje će se održati i subjektivne prognoze za osvajanje Svetskog prvenstva. Međutim, u septembru i oktobru mesecu iste godine održano je Svetsko prvenstvo u odbojci za žene koje organizuje FIVB i retko gde je o tome moglo da se čuje. Vest koja je odjeknula jeste da su naše odbojkašice osvojile i ovo Svetsko prvenstvo, što je obradovalo naciju, ali praćenost utakmica nije bila ni približno kao što se prati fudbal. Na Sajmu sporta 2021. godine Komisija žene i sport Olimpijskog komiteta pripremila je statistiku o zastupljenosti žena na rukovodećim pozicijama. Prema ovim podacima u sportskim savezima stalno zaposlenih ima 98 muškaraca i 75 žena, muškarci su predsednici u 32 saveza, dok se na toj poziciji nalazi svega 5 žena. Od 110 atletskih klubova, žene su na čelu dva kluba.

Kada je reč o košarci u našoj zemlji postoji 124 ženskih klubova, dok za muškarce postoji čak 241 klub, a na pozicijama predsednica ovih klubova nalaze se samo dve žene. Od 340 odbojkaških klubova žene vode svega 15. U međunarodnom udruženju Srbiju predstavlja 49 muškaraca i 12 žena, a od sportista u našoj zemlji 159.525 je muškog pola, dok je 27.579 ženskog. Imamo 7.190 trenera muškaraca dok je svega 394 žena na toj poziciji. (Preuzeto sa: <http://www.centaronline.org/sr/vest/12259/diskriminacija-sport-ti-i-ja>)

Jedna od možda i najvažnijih stavki jeste stavljanje žena u inferiorniji položaj i na materijalnom polju. Žene sportistkinje znatno manje zarađuju od muškaraca koji se bave istim sportom. Prema istraživanju BBC Elite British Sportswomen's pokazalo se da su žene maje plaćene u 30% sportova od muških kolega. (Preuzeto sa: <https://www.bbc.co.uk/newsround/29789953>) Lionel Messi, najplaćeniji fudbaler sveta zaradi 141.000.000 dolara po sezoni, dok najplaćenija fudbalerka sveta Karli Lojd zaradi znatno manje, tek 518.000 dolara po sezoni. (Preuzeto sa: <https://www.insider.com/football-gender-pay-gap-lionel-messi-272-times-carli-lloyd-2020-3>) Mediji imaju značajnu ulogu u

podržavanju rodnih stereotipa u sportu ili suprotstavljanju tim stereotipima. Rodni stereotipi o sportistkinjama i sportistima u medijima itekako su prisutni, a sportistkinje se često seksualizuju. Učestalo se prikazuju na način koji doprinosi marginalizaciji postignuća sportistkinja zbog naglaska na ženstvenosti i seksualnoj privlačnosti umesto na snazi i veštini. Takođe, velika je razlika u medijskom prostoru koji je posvećen ženskim i muškim sportovima, pri čemu muški sportovi dobijaju značajno veću pažnju. Primer su Olimpijske igre 2021. u Tokiju, na kojima je učestvovao približno isti broj muškaraca i žena, a takmičarke su dobile manje od trećine medijske pokrivenosti. (Preuzeto sa: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1821-2077/2022/1821-20772201023Q.pdf>)

6.1. Žene na rukovodećim pozicijama u sportu

Kako navodi Koković, žene su sve više zauzimale visoke pozicije u strukturi vlasti, one su sve češće bile rukovodioci velikih komercijalnih firmi (Koković, 2005). Jednostavno rečeno, one osvajaju tradicionalno muške profesije (politika, novinarstvo, rukovođenje). Specijalisti koji se bave pitanjima sporta treba da izučavaju fenomen feminizacije sporta i da predlože rešenja određenih socijalno-psiholoških problema da pruže mogućnost i predlog ženama sportistkinjama kako da dođu do formule porodične sreće. Muškarci dominiraju u svim ulogama u sportu, od pozicije trenera do članova uprave kluba. Sport se smatra muškom stvari, iako ima mnoge beneficije na zdravlje i razvoj žena. Žene se nalaze u podređenom položaju bilo da su na poziciji trenera ili su i same sportistkinje koje aktivno participiraju u sportskim aktivnostima. Sportovi se i dalje dele na ženske i muške. Grublji sportovi kao što su fudbal, košarka, rukomet spadaju u tzv. muške sportove, dok je odbojka “ženski” sport. Takva podela proističe od činjenice da smo još na časovima fizičkog vaspitanja u većini osnovnih škola bivali podeljeni na grupe devojčice i dečaci gde se dečacima daje fudbalska lopta, a devojčicama odbojkaška lopta. Takođe, odbojka za muškarce ne pruža toliko prilika kao ostali grupni sportovi poput fudbala i košarke. Manji broj odbojkaških muških klubova postoji na teritoriji Srbije, nego drugih sportskih klubova.

To je, zapravo, globalni problem, gde se odbojka kao sport ne pojavljuje čak ni na svim koledžima u SAD i nije stipendirana od strane svih univerziteta po Evropi. Takođe još jedan od razloga zašto se smatra za “ženski” sport jeste zato što se nameće da je anatomija i biologija žena podložnija za ovaj sport (žene su fleksibilnije i sl.) što nije tačno. Odbojka važi za najmasovniji ženski sport u Srbiji, pa ipak na skoro svim rukovodećim pozicijama počev od trenera do uprave ne zatičemo ženu, već muškarca. Ko je zadužen za tu stereotipnu

pojavu? Da li je društvo koje i dalje ima predrasude o ženama liderima i ženama u sportu? Da li su krive žene same koje ne mogu da se izbore za sebe u moru muškaraca u sportu? Da li se žene nedovoljno interesuju da postanu lideri? Postoji još mnogo drugih pitanja, a kao da jasnog odgovora nema. Sport jeste oblast u kojoj postoji jasna, izražena podela i diskriminacija žena i muškaraca. Sportistkinje i ženski klubovi su manje medijski praćeni, manje plaćeni, manje vrednovani u odnosu na muške. U projektu koji se zove „Položaj žena u sportu u Vojvodini“ rečeno je da je procenat žena na rukovodećim pozicijama 8, dok je procenat žena trenera 6, procenat žena sudija 5. Istraživanje koje je sprovedeno još 2001. godine pod nazivom „Zastupljenost žena u sportu u Republici Srbiji“ (Raič, Lukman, Pavlović, Koković, 2002) govori sledeće činjenice:

- 11% članova granskih saveza su žene
- Prelazak žena od podmlatka ka seniorskoj kategoriji je oko 45%
- Sportistkinje teže dolaze do kategorije vrhunske sportistkinje
- 8% žena je na rukovodećim pozicijama
- 9% žena je na čelu stručnih timova, 13% žena je na selektorskim funkcijama
- 6% trenera su žene
- 5% žena su sportske sudije

Iz priložene statistike može se zaključiti da je udeo žena na rukovodećim pozicijama u Vojvodini veoma mali, da sportistkinje teže bivaju vrednovane u odnosu na sportiste i da gotovo na svim poljima zatičemo samo muškarce. Ovo nije slučaj samo u Vojvodini, već u svim delovima naše zemlje, ali i u ostalim delovima sveta u različitim procentima.

6.2. Žene na rukovodećim pozicijama u odbojci u Srbiji u 21. veku

Iako su žene u odbojci u Srbiji još uvek manje zastupljene na rukovodećim pozicijama u odnosu na muškarce, poslednjih godina primećuje se pozitivan trend veće ravnopravnosti polova u ovoj oblasti. Na to ukazuju podaci da je na poziciju potpredsednika Odbojkaškog saveza Srbije 2019. godine postavljena naša proslavljena reprezentativka Jelena Nikolić, a na predlog Odbojkaškog saveza Srbije, izabrana je i za člana Sportske komisije Olimpijskog komiteta Srbije. (Preuzeto sa: <https://www.ossrb.org/pages/o-savezu.html>) Pored Jelene Nikolić, na mestu potpredsenice Odbojkaškog saveza Srbije našla se i Vesna Čitaković, takođe bivša odbojkaška reprezentativka. Na tu poziciju postavljena je 2022. godine. (Preuzeto sa <https://zoomue.rs/uzicanka-vesna-citakovic-djurisic-potpredsednik-oss/>)

Na osnovu toga možemo zaključiti da se stanje na rukovodećim pozicijama u odbojci u Srbiji postepeno menja. Sudeći po gore navedenim podacima, veću šansu da se nađu na rukovodećim pozicijama u odbojci imaju žene koje su ostvarile zapažene sportske rezultate kako na klupskom, tako i na reprezentativnom nivou. Stoga, bilo bi poželjno da se ubuduće na tim pozicijama pored istaknutih sportistkinja nađu i žene školovane u oblasti sporta sa manje zapaženim karijerama i sportskim rezultatima.

6.3. Žene sudije

Sudija u sportu je zanimanje lica koja se bave poslovima sportskog suđenja. Oduvek se suđenje smatra za aktivnost koja je primerena samo za muškarce. Na primeru fudbala, kao najuticajnijeg timskog sporta planete, još od 1920-ih godina možemo videti diskriminaciju prema ženama, kada je 1921. godine Fudbalska Asocijacija zabranila učestvovanje ženskim timovima u Fudbalskoj Ligi jer se smatralo da je to opasan sport za žene, dok se u pozadini krila istina koja kaže da je fudbal ipak sport samo za muškarce. Međutim, kroz vreme, žene sve više participiraju u sportu kao sportistkinje, ali i kao treneri, selektori i sudije. Prvo pojavljivanje žene sudije, i to čak 3 žene, bilo je 1991. godine na turniru koje je organizovala International Federation of Association Football, odnosno FIFA. Tri godine kasnije, pojavilo se 4 žene sudije na FIFA listi (Denoncourt, 2017). Malim koracima, ovaj broj žena postajao je sve veći i one su dobijale svoj proctor za rad i dokazivanje. Kako navodi Denoncourt bilo je čak 350 ženskih sudija, što i dalje nije ni približna brojka za poređenje muških i ženskih sudija svuda u svetu (Denoncourt, 2017.)

Postoje mnoge barijere zašto je ovaj broj u velikoj meri u korist muškaraca:

- Seksizam – posmatranje žena od strane igrača, publike i drugih muških sudija je ono što u velikom procentu sprečava žene da pristupe suđenju, znajući da će se susresti s mnogim osudama
- Mentalne barijere – mnoge žene počinju da veruju da zaista nisu dorasle poslu sudije i da im nije mesto u “muškom” svetu
- Diskriminacija i stereotipi – Diskriminacija od strane muških sudija prema ženama sudijama je uvek pristupa, i to ne samo od sudija, već i od trenera, publike... To ženama stvara averziju jer su manje vrednovane i smatra se da ne znaju da sude pošto je sport muška stvar.

Slika 5. Stephanie Frappart

Preuzeto sa: <https://www.republika.rs/sport/katar-2022/397149/zene-sudije-svetsko-prvenstvo-katar-2022#gallery-10323-1>

Slika 6. Ženske sudije na SP u fudbalu u Kataru 2022.

Preuzeto sa: <https://www.theguardian.com/football/blog/2022/nov/18/female-referees-world-cup-qatar-positive-step>

Kao što je prethodno navedeno u radu, odbojka se smatra ženskim sportom, odnosno više devojčica, devojaka, žena treniraju odbojku, tako i nije strano što je moguće često zateći i ženskog sudiju. Međutim, i tu muškraci brojačno dominiraju u najjačim ligama države. U Srbiji postoji veliki broj odbojkaških liga i saveza, samim tim i sudija. Na sajtu Udruženja odbojkaških sudija Srbije, navedene su sve sudije po savezima i ligama, shodno tome brojačno ću predstaviti broj žena sudija u odnosu na muškarce. (Preuzeto sa: <https://www.ossrb.org/>)

Naziv lige	Broj žena sudija	Broj muškaraca sudija
Superliga	4	24
Prva liga	12	18
Prva "B" liga	Nema rezultata	Nema rezultata
Druga liga	75	56

Regionalne lige Beograd	32	16
Prva vojvodanska liga	14	10
Druga vojvodanska liga	4	1
Gradska liga Novi Sad	19	2
Regionalne lige- Bačka Palanka	5	1
Regionalne lige- okrug Srednji Banat	10	3
Regionalne lige- Kikinda	9	1
Regionalne lige-Istočni Srem	3	3
Regionalne lige- Srem	10	2
Regionalne lige- Južni Banat	3	1
Regionalne lige-Zaječar	14	10
Regionalne lige-Šumadija i Pomoravlje	26	7
Regionalne lige-Kraljevo	1	0
Regionalne lige-Leskovac	10	17

Regionalne lige-Zlatibor i zlatiborski okrug	28	9
Regionalne lige- Valjevo	19	4
Regionalne lige- Niš	18	7
Regionalne lige- Braničevski okrug	10	12
Regionalne lige- Kosovo i Metohija	1	12
Regionalne lige-Mačvanski okrug	11	9

Na osnovu prikazanih podataka u tabeli, dolazi se do zaključka da su žene sudije pronašle svoje mesto u odbojkaškom svetu, u većoj meri nego na drugim pozicijama u odbojci. Odbojkaške sudije iz Srbije važe za vrlo stručne, te se zato nalaze i na međunarodnim odbojkaškim terenima. Prema podacima sa sajta „Udruženje odbojkaških sudija Srbije“ na listi Međunarodnih sudija Srbije koji su angažovani na takmičenjima u organizaciji CEV-a našlo se 15 sudija, od kojih su 4 žene:

- Aleksandra Balandžić;
- Stanislava Simić;
- Svetlana Zotović;
- Mirjana Galić.

(Preuzeto sa: <https://uoss.rs/dokumenti/7678-angazovanje-medunarodnih-uoss.html>)

6.4. Žene treneri u odbojki u Srbiji u 21. veku

Trenutno u Srbiji ima 1004 registrovana odbojkaška trenera sa dozvolom za rad. Od toga 242 žena trenera, što čini nešto manje od jedne četvrtine ukupnog broja registrovanih trenera. (Preuzeto sa: <https://www.ossrb.org/images/Dokumenta/Dozvolezatrenere/Trenerske-dozvole-sajt182.pdf>) Prema podacima iz 2010. godine broj žena trenera u odnosu na muške bio je znatno manji. Naime, 2010. godine bilo je 332 registrovana trenera, od kojih samo 25 žena trenera, što čini manje od 8% od ukupnog broja. (Preuzeto sa: <http://www.uots.org.rs/treneri-10-11.htm>) Zbog toga možemo reći da se situacija postepeno menja u korist žena. S tim što veći deo ženskih trenera mesto pronalazi u mlađim selekcijama i u školama odbojke, dok mali deo njih radi u seniorskim selekcijama. U najvišem rangu takmičenja kod nas trenutno na poziciji glavnog trenera su samo dve žene i jedna na poziciji pomoćnog trenera, od ukupno 12 ekipa. Od 242 žene koje se bave trenerskim poslom, najviše se izdvajaju 3 žene koje iza sebe imaju zapažene trenerske karijere, a to su:

- Svetlana Ilić - bivša srpska odbojkašica, a sada odbojkaški trener. Za reprezentaciju Srbije i Crne Gore nastupala je 2003. godine na Evropskom prvenstvu. Svetlana Ilić je započela trenersku karijeru kao pomoćni trener seniorske reprezentacije Belgije u sezoni 2005/06. U sezoni 2008/09. završila je igračku karijeru i posvetila se trenerskom poslu. Iste sezone imenovana je za trenera belgijskog Šarloa sa kojim je odmah osvojila titulu. Naredne godine imenovana je za trenera švajcarskog tima Volero Cirih. Sa Volerom je osvojila dve titule prvaka Švajcarske i dva kupa Švajcarske, a 2011. godine su stigli i do četvrtfinala Lige šampiona. Od 2010. godine je takođe prvi trener reprezentacije Švajcarske. Od septembra 2012. godine do januara 2014. godine trenirala je ruski tim Dinamo iz Moskve. (Preuzeto sa: https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%98%D0%BB%D0%B8%D1%9B) Narednu sezonu provela je u glavnom gradu Indonezije, u klubu Jakarta. Nakon čega dolazi u Srbiju i preuzima užičko Jedinstvo, a zatim i ekipu Železničar iz Lajkovca. Od 2016. do 2020. godine bila je angažovana kao trener reprezentacije Austrije. Sezone 2020/21 - 2022/23 ponovo preuzima Volero Cirih. A početkom 2023. godine preuzima Volleyball Academy iz Švajcarske. Neki od njenih najvećih uspeha su:

- Prvo mesto:
 - Belgija Liga A 2008/09
 - Švajcarska Kup 2009/10, 2010/11, 2011/12, 2021/22
 - Švajcarska Liga 2009/10, 2010/11, 2011/12
 - Švajcarska SuperKup 2009/10, 2010/11, 2011/12
 - Rusija Kup 2013/12
 - BVA Kup 2016/17
 - Srbija Kup 2017/18
 - Švajcarska Liga 2021/22

- Drugo mesto:
 - Rusija Kup 2012/13
 - Rusija Superliga 2012/13, 2013/14
 - Švajcarska SuperKup 2022/23

- Treće mesto:
 - Belgija Kup 2008/09
 - Srbija Superliga 2017/18

- Reprezentativni uspesi:
 - Savaria Kup 2006 (prvo mesto)
 - European Silver league (drugo mesto)

(Preuzeto sa: <https://women.volleybox.net/svetlana-ilic-p39955/clubs>)

- Marijana Boričić – Trener koji godinama niže uspehe u srpskoj odbojci. Trenersku karijeru je započela 2007. godine u odbojkaškom klubu Ub, u kom je i danas. Od 2013. do 2019. godine predvodila je OK Tent iz Obrenovca, zatim se ponovo vraća na Ub. Takođe, zatičemo je i na trenerskim pozicijama u reprezentaciji u mlađim selekcijama. Njeni najveći uspesi su:
 - Prvo mesto:
 - Srbija Kup 2019/20, 2022/23
 - Srbija Superliga 2020/21
 - Srbija SuperKup 2022/21
 - Drugo mesto:
 - Srbija Kup 2014/15, 2020/21
 - Srbija SuperKup 2015/16, 2021/22
 - Srbija Superliga 2021/22
 - Treće mesto:
 - Srbija Kup 2013/14, 2021/22
 - Srbija Superliga 2013/14, 2016/17, 2019/20
 - Reprezentativni uspesi:
 - Svetsko prvenstvo do 18. godina (2009-drugo mesto; 2011-treće mesto)
 - Evropsko prvenstvo do 18. godina (2009-drugo mesto; 2011-treće mesto)
 - Evropsko prvenstvo do 19. godina (2014-prvo mesto; 2016-drugo mesto)
 - Evropsko prvenstvo do 21. godine (2022-drugo mesto)
 - Balkansko prvenstvo do 19. godina (2018-prvo mesto)

(Preuzeto sa: <https://women.volleybox.net/marijana-boricic-p57567/clubs>)

- Mirjana Musulin – Odbojkaški trener u usponu. Radila je u sledecim klubovima:

- OK Vizura Beograd 2014/15
- OK Crvena Zvezda 2015/16-2017/18
- OK Železničar Lajkovac 2018/19-2019/20
- ŽOK Spartak Subotica 2020/21
- GŽOK Srem Sremska Mitrovica 2021/22-2022/23
- Shenzhen Zhongasi Kina 2022/23

Njeni najveći klupski uspesi su:

- Prvo mesto:

- Srbija SuperKup 2014/15, 2019/20

- Srbija Kup 2014/15, 2018/19

- Srbija Superliga 2014/15, 2018/19

- Drugo mesto:

- Srbija Kup 2017/18

- Srbija SuperKup 2018/19

- Srbija Superliga 2017/18

- BVA Kup 2019/20

- Treće mesto:

- Srbija Kup 2015/16, 2019/20

- BVA Kup 2018/19

- Kina Liga 2022/23

(Preuzeto sa: <https://women.volleybox.net/mirjana-musulin-p54654/clubs>)

I pored toga što žene treneri u Srbiji poslednjih godina postižu izvanredne rezultate čak i u seniorskim selekcijama i dalje su u manjini i ukazuje im se poverenje uglavnom za vođenje mlađih selekcija. S tim u vezi, ženama trenerima bi trebalo dati priliku da se dokažu i na pozicijama koje zahtevaju veću odgovornost, pozicijama u seniorskim ekipama i višim rangovima takmičenja. Gore navedeni podaci o uspesima žena trenera u Srbiji potvrđuju da su one kompetentne za to.

7. DOMINACIJA MUŠKARACA U ŽENSKOJ I MUŠKOJ SELEKCIJI REPREZENTACIJE SRBIJE

Kao što je u radu već navedeno, odbojka važi za „ženski” sport, a naše odbojkašice su najuspješnije na svetu. Odlikuju se evropskim, svetskim i olimpijskim medaljama, a od nedavno su potvrdile svoje svetsko zlato po drugi put. U stručnom štabu seniorske ženske odbojkaške reprezentacije Srbije nalaze se dve žene na pomoćnim pozicijama. Sastav ženske odbojkaške reprezentacije Srbije čine:

- Selektor Đovani Gvideti
- Drugi trener Dijego Filzi
- Drugi trener Andrea Cota
- Drugi trener Nikola Milosaljević
- Drugi trener Jelena Blagojević
- Statističar Marko Greko
- Kondicioni trener Vladimir Banković
- Fizoteraeput Darko Stamatović
- Trener Mirjana Musulin
- Timski menadžer Dimitrije Pušić (Preuzeto sa: <https://www.ossrb.org/>)

Pre trenutnog selektora, na toj poziciji, najzapaženije rezultate imao je Zoran Terzić u periodu od 2006. do 2022. godine. koji je žensku srpsku odbojku podigao na najviši svetski nivo. Rezultati koje je Zoran Terzić ostvario u svojoj 16 godina dujoj karijeri sa ženskom reprezentacijom Srbije su mnogobrojne medalje na najprestižnijim međunarodnim takmičenjima.

Slika 7. Svetsko prvenstvo 2022, ženska odbojkaška reprezentacija Srbije, I mesto

Preuzeto sa: <https://sportklub.rs/tag/video-svetsko-prvenstvo-u-odbojci-2022/>

Slika 7. Olimpijske igre 2016, ženska odbojkaška reprezentacija Srbije, II mesto

Preuzeto sa: <https://www.ossrb.org/mega-menu/takmicenja/olimpijske-igre.html>

Slika 8. Evropsko prvenstvo 2019, ženska odbojkaška reprezentacija Srbije, I mesto

Preuzeto sa: <https://www.danas.rs/sport/odbojkasice-srbije-ponovo-sampionke-evrope/>

Na trenerskim pozicijama ostalih reprezentativnih selekcija, žene se nalaze u većem broju u odnosu na seniorsku selekciju.

Ženska mediteranska selekcija:

- Marijana Boričić - selektor
- Nikolina Lukić - kondicioni trener

Mlađa seniorska selekcija:

- Marijana Boričić – selektor
- Nikolina Lukić – kondicioni trener
- Tatjana Popović – pomoćnik statističara
- Biljana Mihailović – tim menadžer

Juniorska selekcija:

- Biljana Mihailović – tim menadžer

Kadetska selekcija:

- Mirjana Musulin – selektor
- Nevena Milošević – pomoćnik statističara
- Biljana Mihailović – tim menadžer

Pionirska selekcija:

- Biljana Mihailović – tim menadžer (Preuzeto sa: <https://www.ossrb.org/mega-menu/team/seniorke.html>)

U svim selekcijama muške reprezentacije Srbije u stručnom štabu nalaze se isključivo muškarci, osim jedne pozicije koju obavlja Jovana Janjić – pomoćnik statističara u juniorskoj reprezentaciji. (Preuzeto sa: <https://www.ossrb.org/mega-menu/team/juniori-2020.html>)

Neminovno je da danas, u 21. veku, nailazimo na dosta više žena u stručnim štabovima naročito reprezentativnih selekcija. U periodu krajem 20. veka postojalo je svega par ženskih odbojkaških trenera u Srbiji, stručni štabovi su bili manji, gotovo i da nisu postojali. Samim tim bilo je mnogo manje prostora za žene u odbojkaškoj struci.

Na teritoriji Republike Srbije postoje sledeći odbojkaški savezi: (preuzeto sa <https://www.ossrb.org/>):

- Odbojkaški savez Srbije
- Odbojkaški savez Beograda – 49 klubova, od kojih 38 za žene, 11 za muškarce
- Odbojkaški savez Vojvodine – 112 klubova, od kojih je 19 registrovano kao ŽOK, 3 kao MOK, a ostalo OK
- Odbojkaški savez Zlatiborskog okruga – 20 klubova
- Okružni odbojkaški savez Valjeva – 15 klubova, od kojih je 5 muških
- Međuokružni odbojkaški savez Kragujevac – 18 klubova – 13 ŽOK, 5 MOK

- Međuokružni odbojkaški savez Raško-Rasinskog okruga – 33 kluba
- Međuokružni odbojkaški savez Nišavskog okruga – 14 klubova od kojih su svi muški i ženski
- Međuokružni odbojkaški savez Leskovac – 26 klubova
- Odbojkaški savez Braničevsko-Podunovačkog okruga – 16 klubova, od kojih 5 muških, 11 ženskih
- Međuokružni odbojkaški savez Zaječar – 11 klubova
- Međuokružni odbojkaški savez Kosova i Metohije – 9 klubova

Ovi podaci pokazuju da se na teritoriji Republike Srbije dominantno registruju ženski odbojkaški klubovi u svim savezima širom zemlje, a gotovo na svim trenerskim ili direktorskim pozicijama, kako govore navodi na OSSRB, nalaze se muškarci. Kako bi se unapredila pozicija žena u odbojci kao sportu u kom najviše učestvuju žene, važno je prvenstveno dati mogućnost ženama iz struke da rade i da stvore svoj autoritet. Kao što podaci sa zvaničkog sajta pokazuju, u državi postoji veliki broj klubova i mogućnosti za rad i napredovanje. Trenerski posao se i dalje smatra prigodnim samo za muškarce, međutim postoji veliki broj edukovanih žena, kako na Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja, tako i sa licencama za trenere koje su u mogućnosti da jednako dobro obavljaju trenerski posao i u ženskim, ali i u muškim ekipama. Predrasude da su muškarci bolji treneri treba vremenom oslabiti i dopustiti ženama trenerima da rade svoj posao u odbojci, ali i u drugim sportovima.

Predlog unapređenja položaja žena u odbojci odnosi se na promociju ovog sporta, otvaranje trenerskih pozicija i podjednako davanja šansi muškarcima i ženama za rad. Edukacije za trenere kako u oblasti tehničko-taktičke pripreme specifične za odbojku, tako i kondicione pripreme stvaraju mogućnost da se treneri dodatno usavrše i zainteresuju za rad. Žene treneri su uglavnom zadužene za omladinske sekcije ili škole odbojke i retko im se pruža šansa za dalji napredak, jer se smatra da muškarci bolje obavljaju posao koji ima veću odgovornost i da imaju veći autoritet. To je momenat za koji žene treneri treba da se izbere svojim znanjem, stavom i autoritetom, jer pol i rod ne mogu odrediti ko je dobar, a ko loš trener/sudija/selektor.

8. ZAKLJUČAK

Problem uključivanja žena u sport i postavljanja žena na liderske pozicije u sportu predstavlja globalni problem koji postoji već decenijama unazad. Iako se odbojka smatra „ženskim“ sportom, jer je najmasovniji kolektivni sport za žene u Srbiji, ali i u svetu, ipak na liderskim pozicijama u ženskim selekcijama postoje dominantno muškarci. Uzrok problema je višeslojan i ne može se jasno definisati, ali smatra se da je društvo dominantno okrenuto muškarcima i da se u žene nema toliko poverenja kada govorimo o autoritetu. Kako se sport definiše i predstavlja kao neka „muška“ stvar, za razliku od drugih profesija, ovde žene još uvek malo kasne i teško dobijaju zasluženi značaj i pažnju. Procenat žena trenera u Srbiji trenutno je oko 24%, iako na prvi pogled mali procenat, nije tako beznačajan s obzirom da početkom 21. veka gotovo da nije bilo žena trenera. To potvrđuju i podaci iz 2010. godine o broju registrovanih odbojkaških trenera u Srbiji, kada su samo 8% od ukupnog broja trenera činile žene. Poslednjih godina svedoci smo kako se ta situacija postepeno menja. Procenti govore da imamo sve više registrovanih žena trenera, ali se uglavnom to odnosi samo na mlađe kategorije, iako žene treneri postižu velike uspehe i na seniorskom nivou. Što se tiče žena na rukovodećim pozicijama u odbojci, priliku da budu na tim pozicijama uglavnom dobijaju bivše vrhunске sportistkinje nakon svojih karijera. U praksi ređe srećemo kvalifikovane žene, a koje nemaju tako zapažene sportske rezultate na visokim pozicijama. Treba naglasiti da je situacija nešto drugačija što se tiče žena sudija u Srbiji, gde u nekim rangovima takmičenja ima više žena nego muškaraca na tim pozicijama. Seksizam, diskriminacija i predrasude su prateći problemi ovih dešavanja i u mnogome koče žene da se priključe sportu. Potencijalno rešenje problema jeste rana edukacija dece u školama o značaju sporta kako za muškarce, tako i za žene i zaustavljanje podele sportova na muške i ženske. Takođe, važno je podržati sve žene koje se bore za pozicije trenera, selektora, sudije, trebalo bi im dati priliku da se dokažu i na pozicijama koje zahtevaju veću odgovornost, pozicijama u seniorskim ekipama i višim rangovima takmičenja. Jer uspesi žena u odbojci potvrđuju da su one kompetentne i sposobne za to. Ono što treba da se vrednuje u ovoj struci jeste znanje i stručnost kroz teoriju i praksu, a ne pol i rod. Time će se stvoriti bolji uslovi za rad žena koje će se sve više pronalaziti u sportu. Od svih vrsta diskriminacije u sportu, najveće probleme predstavljaju polna i rasna diskriminacija. Jedan od razloga jeste i taj što su to oblici diskriminacije koji se i inače javljaju u svim segmentima društva.

9. LITERATURA

1. Bhavnani, K.-K., & Coulson, M. (1986). Transforming Socialist-Feminism: The Challenge of Racism. *Feminist Review*, 23(1), 81–92.
2. Denoncourt, S. (2017). The history of women's refereeing. <http://zou-are-the-ref.com/history-womans-refereeing/>
3. Đorđić, V., Brkljač, M., Pavjančić, M. (2011). Položaj žena u sportu u Vojvodini. Novi Sad: Centar za podršku ženama iz Kikinde; Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu.
4. Heilman, M. E. (2001). Description and prescription: How gender stereotypes prevent women's ascent up the organizational ladder. *Journal of Social Issues*.
5. Hooks, B. (1984). *Feminist Theory: From Margin to Center*. Cambridge, MA: South End Press.
6. Juhas, I. (2016). Razvoj ženskog sporta. U Irina Juhas (ur.), *Žena i sport* (str. 9-20), Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu.
7. Kay, T., Jeanes, R. (2008). Women, sport and gender inequity. In Barrie Houlihan (Ed.) *Sport and society: A student introduction* (2nd ed, pp. 130-154).
8. Koković, D. (2007). Sociologija sporta. UA. Mimica iM. Bogdanović (Ur.). *Sociološki rečnik* (str.567-568). Beograd: Zavod za udžbenike.
9. Koković, D. (2005). Žene i sport – socijalizacija, društveno isključivanje i sportska karijera. *Aktuelno u praksi*, 17(1), 18-31.
10. Kuljić, R., Koković, D. (2012). *Sociologija i sociologija sporta*, Novi Sad: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Novom Sadu.
11. Lovenduski, J. ed. (2005). *State Feminism and Political Representation*. Cambridge University Press.
12. Messner, M. A., Cooky, C. (2010). *Gender in Televised Sports: News and Highlight Shows, 1989-2009*. University of Southern California Center for Feminist Research.
13. Milovanović, Ivana. 2017. *Uvod u sociologiju i sociologiju sporta*. Novi Sad: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Novom Sadu.
14. Ponterotto, D. (2014). "Trivializing the Female Body: A Cross-cultural Analysis of the Representation of Women in Sports Journalism," *Journal of International Women's Studies*: Vol. 15: Iss. 2, Article 7.
15. Radenović, S. (2014). Sport i društvo – Sociologija sa sociologijom sporta. *Sociologija sporta*, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu.

16. Radenović, S. (2016). Rodna nejednakost u sportu. U Irina Juhas (ur.), *Žena i sport* (str. 143-160), Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu.
17. Radenović, S. (2021). *Sport i društvo – Sociologija sa sociologijom sporta* (treće izmenjeno i dopunjeno izdanje), Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu.
18. Raič, A., Lukman, L., Pavlović, D., Koković, D., (2002). *Zastupljenost žena u sportu Srbije*. Beograd: Jugoslovenski olimpijski komitet; Sportska akademija.
19. Smart, C. (1989). *Feminism and the Power of Law* (1st ed.). Routledge. 133.
20. Turza, K. (2005). *Medicina i društvo – sociološki aspekti*. Beograd: CI-BID, Libri, Medicorum.
21. Višnjić, J. (2016). *Rodna analiza teksta u online štampanim medijima u Srbiji*. Novi Sad.
22. Vrcan, S. (1990). *Sport i nasilje danas u nas*, Zagreb: Naprijed.
23. <https://www.samubps.edu.rs/index.php?grp=59&tip=10&dogadaj=8>
24. <https://boxspartak.ru/bs/v-kakom-godu-i-kto-pridumal-voleibol-doklad-na-temu-voleibol/>
25. <https://sr.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%98%D0%BA%D0%B0>
26. <https://www.nytimes.com/2021/07/22/sports/olympics/olympics-athletes-gender.html>
27. <https://www.mos.gov.rs/dokumenta/sport/zakoni1?lang=lat>
28. <https://www.insider.com/football-gender-pay-gap-lionel-messi-272-times-carli-lloyd-2020-3>
29. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1821-2077/2022/1821-20772201023Q.pdf>
30. <https://www.ossrb.org/>
31. <https://zoomue.rs/uzicanka-vesna-citakovic-djurisic-potpredsednik-oss/>
32. <https://uoss.rs/dokumenti/7678-angazovanje-medunarodnih-uoss.html>
33. <http://www.uots.org.rs/treneri-10-11.htm>
34. https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%98%D0%BB%D0%B8%D1%9B
35. <https://volleybox.net/>
36. <https://sportklub.rs/tag/video-svetsko-prvenstvo-u-odbojci-2022/>
37. <https://www.danas.rs/sport/odbojkasice-srbije-ponovo-sampionke-evrope/>

38. <https://www.sportstars.id/read/profil-william-george-morgan-pencipta-permainan-bola-voli-815iqA>
39. <https://www.usatoday.com/story/sports/olympics/2017/02/08/olympic-fencer-ibtihaj-muhammad-held-us-customs-trump-travel-ban/97676170/>
40. <http://www.centaronline.org/sr/vest/12259/diskriminacija-sport-ti-i-ja>
41. https://rs.boell.org/sites/default/files/feminizam_2_gesamt_v3.pdf